

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№1

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2026

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Elektron nashr. 2026-yil, yanvar.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoiraz Azimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.
Abdukurimova Dinara Rustamxanovna, bank-moliya akademiyasi professori, DSc., professor.
Ikrarov Murod Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongirathbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoirazimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.
Abdukarimova Dinara Rustamkhanovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Ikramov Murod Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavat Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Geografiya fanlari doktori, professori
Umirzoqov Ja'sur Artiqboy o'g'li, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Zebo Kuldasheva, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavat Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Raximovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridaxon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Doctor of Geographical Sciences, Professor
Umirzokov Jasur Artiqboy ugli, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor
Zebo Kuldasheva, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi
336/3-sonli qarori bilan
ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

INSON KAPITALINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.....	52
Dilnoza Ruziqulova Xoliqovna	
MAHALLIY BUDJET DAROMADLAR BAZASINI BAHOLASH SAMARADORLIGINI TAKOMILLASHTIRISH.....	56
Isoqov Zafarjon Zokirjonovich	
INNOVATSION IQTISODIYOTDA AYOLLAR TADBIRKORLIGINI RIVOJLANTIRISH BO'YICHA XALQARO TAJRIBA	60
Maksumova Umidaxon Sadikjonovna	
ОЛИГОПОЛИЯ И ТЕОРИЯ ИГР	64
Камилова Наргиза Абдукаххоровна, Наимов Самандар Раджабович	
ЦИФРОВЫЕ ИНВЕСТИЦИИ НА ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОМ ТРАНСПОРТЕ: НОВАЯ ЭРА ЭФФЕКТИВНОСТИ	67
Каракулов Фарход Зайпудинович	
MEVA-SABZAVOTCHILIK MAHSULOTLARINING EKSPORT SALOHİYATINI BOSHQARISH SAMARADORLIGINING INNOVATSION YECHIMLARI	72
Ergashev Jamshid Axmadaliyevich	
MOLIYAVIY AKTIVLARNING IQTISODIY MOHIYATI VA TIJORAT BANKLARIDA ULARNING SIFAT MEZONLARINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI	77
Iskandarova Munisa Hasan qizi	
MOLIYAVIY RISKLARNI BOSHQARISHDA SUN'IY INTELLEKTNI QO'LLASH IMKONIYATLARI	82
Xojiyev Jaxongir Dushabayevich, To'xtayev Kamol Po'latovich	
MARKETING VA BOZOR IQTISODIYOTI SHAROITIDA TAYYOR KIYIMLARNING RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISH YO'LLARI	87
Bababekova Gulchexra Baxtiyarovna	
NAMANGAN VILOYATI QURILISH MATERIALLARI SANOATIDA MODERNIZATSIYA JARAYONLARIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR VA ULARNING IQTISODIY AHAMIYATI	93
Odilova Malika Abdushukur qizi	
TURIZMNI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNI TAKOMILLASHTIRISH.....	98
Toshtemirov Xojjakbar Qahramon o'g'li	
ТУРИЗМ КАК ФАКТОР УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ СТРАНЫ	103
Артикова Шохида Ильясовна	
MINTAQALARDA OZIQ-OVQAT SANOATI KORXONALARI INNOVATSION SALOHİYATINI BOSHQARISH METODOLOGIYASINI JORIY ETISHNING IQTISODIY SAMARADORLIGI.....	107
Dadamirzayev Muzaffar Xabibullayevich	
THEORETICAL ASPECTS OF SERVICES IN THE CONTEXT OF UZBEKISTAN'S ECONOMIC TRANSFORMATION	114
Umidjon Normurodov, Qodirov Yusufbek Suyunbek ugli	
РАЗВИТИЕ ПРЕДПРИЯТИЙ ОБУВНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В УСЛОВИЯХ ФОРМИРОВАНИЯ МАРКЕТИНГОВЫХ ИННОВАЦИЙ	120
Расулов Нозимжон Набиджонович	
QISHLOQ XO'JALIGI SOHASIDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARNING JORIY QILINISHI VA UNI OZIQ-OVQAT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHDAGI AHAMIYATI.....	125
Saburov Jumanazar Saliyevich	
KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISHNING IQTISODIY O'SISHGA TA'SIRI VA ICHKI BOZORNI KENGAYTIRISH IMKONIYATLARI	129
Mayliyeva Sadoqat Safayozovna	
ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ТРАНСПОРТНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ В УСТОЙЧИВОМ РАЗВИТИИ УЗБЕКИСТАНА.....	134
Убайдуллаев Худоёр Бахтиёр угли	

MINTAQANI BARQAROR RIVOJLANTIRISHDA PAXTA-TO'QIMACHILIK KLASSTERLARI SALOHIYATIDAN SAMARALI FOYDALANISHNING XORIJ TAJRIBASI	141
Xayitov Rustam Burxonovich	
BARQAROR MOLIALASHTIRISH KONSEPSIYASIGA MUVOFIQ "YASHIL" INVESTITSIYALARNI RIVOJLANTIRISH.....	146
Abduraxmonov Alimardon Sodik o'g'li	
BANK XIZMATLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA RAQAMLI MARKETINGDAN FOYDALANISH.....	151
Dushamov Maxmudjon Maksudbekovich	
HUDUDLARDA TURIZMNI RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI VA ISTIQBOLLARI	159
Ibodova Dilsora Ibodovna	
INVESTITION PORTFELLARNI SHAKLLANTIRISH, BAHOLASH VA BOSHQARISH.....	165
Baymanova Mavlyuda Djurayevna, Abdullaeva Shohista	
KICHIK XIZMATLAR FAOLIYATINI RASMIYLASHTIRISH ORQALI AHOLI BANDLIGI KO'RSATKICHLARINI OSHIRISH.....	170
Xalimbetov Farxad Bagibekovich	
MONOPOLIYAGA QARSHI BOSHQARUV TIZIMINI RIVOJLANTIRISH: XORIJIY TAJRIBA VA MILLIY YONDASHUVLAR.....	173
Akbarov Jasur Ikromjon o'g'li	
СТАТИСТИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ДИНАМИКИ И СЕЗОННОСТИ ДОХОДОВ НАСЕЛЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН	179
Салиходжаева Умида Абдуакбар кизи	
SUN'IY INTELLEKT ASOSIDAGI TALABNI PROGNOZLASHNING CHAKANA MARKETING INNOVATSIYASINI TAKOMILLASHTIRISHDAGI ROLI	186
Ostonaqulova Gulsaraxon Muhammadyoqub qizi	
TEMIR YO'L YO'LOVCHI TASHISH KORXONALARI IQTISODIY SAMARADORLIGINI OSHIRISH MODELLARI	200
Eshboyev Ulug'bek Farxodovich	
AKSIYADORLIK JAMIYATLARIDA MOLIAVIY HISOBOT VA AUDIT METOLOGIYASINI TAKOMILASHTIRISH	205
Zufarova Zilola Raxim qizi	
TIJORAT BANKLARI TOMONIDAN RISKLARNI BOSHQARISH MEXANIZMIGA TA'SIR QILUVCHI OMILLARNING EKONOMETRIK TAHLILLARI	216
Rahmonqulov Temirbek Eshmamatovich	
MULKIY SOLIQLARNING MAHALLIY BUDJET DAROMADLARINI SHAKLLANTIRISHDAGI TA'SIRINI BAHOLASH.....	222
Aliyarov Olim Abdug'aparovich	
AVTOMOBIL SANOATIDA MAHSULOT BILAN BOG'LIQ XIZMATLAR TASNIFI	231
Saidov Dilshodbek Razzakovich	
UY-JOY FONDINI SAMARALI TASHKIL QILISH VA TAKOMILLASHTIRISHNING XORIJIY TAJIRIBALARI.....	236
Otajonov Tohirjon Xo'janazar o'g'li	
TURIZMNI IQTISODIYOTDA TO'G'RIDAN TO'G'RI TA'SIRINI STATISTIK TADQIQOTI.....	241
Jumanova Zilola Tuychiyevna	
RIVOJLANGAN DAVLATLAR BANK EKOTIZIMLARI VA O'ZBEKISTON BANK EKOTIZIMLARINING RIVOJLANISHI VA QIYOSIY TAHLILI	248
X.R. Aliyev	
O'ZBEKISTON OLIY TA'LIM TIZIMI UCHUN DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIGI ASOSIDA BOSHQARUV METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI	254
Abdullayev Javohir Abdumalik o'g'li	
OROL BO'YI MINTAQASIDA XIZMAT KO'RSATISH SOHASINI INNOVATSION BOSHQARISHNING TASHKILIY-IQTISODIY MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH.....	259
Umarova Xusnora Dilmurod qizi	

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA ISHCHI KUCHIDAN SAMARALI FOYDALANISH ISTIQBOLLARI	264
Xolmurotov Salimbek Eshbekovich	
INNOVATSION KLASTERLARNI TASHKIL ETISH VA RIVOJLANTIRISHNING MOLIYAVIY MEXANIZMI	269
Quliyev Begimqul Melikovich	
ВОПРОСЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫМИ ПРОЦЕССАМИ В КОММЕРЧЕСКИХ БАНКАХ	276
Ахмедов Самандар Сайфуллоевич	
АГРОЭКОТУРИЗМ КАК НАПРАВЛЕНИЕ ДИВЕРСИФИКАЦИИ ЭКОНОМИКИ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ УЗБЕКИСТАНА	281
Хайдаров Ойбек Зоирович	
THE IMPACT OF DIGITALIZATION ON SERVICE QUALITY AND CUSTOMER SATISFACTION IN THE HOUSEHOLD SERVICE SECTOR: EMPIRICAL EVIDENCE FROM SAMARKAND REGION	287
Pardayev Sherzod Xolmurodovich, Yuldosheva Zulfizar Sayfullayevna	
DEVELOPMENT OF INTERACTIVE MODELING METHODS FOR THE SYNTHESIS OF INTELLIGENT CONTROL SYSTEMS FOR TECHNICAL OBJECTS IN THE DIGITAL ECONOMY	293
Mamutova Aygul Kalmurzaevna	
TIJORAT BANKLARIDA INVESTITSIYA LOYIHALARINI MOLIYALASHTIRISHDA RISKLARNI BOSHQARISH MASALALARI	298
Abdurazakova Nasiba Sultanovna	
YANGI O'ZBEKISTON SHAROITIDA SOLIQ MA'MURIYATCHILIGI TRANSFORMATSIYASI VA UNING MOLIYAVIY XAVFSIZLIKKA TA'SIRI	303
Tashmuxeimova Yayra Atxamovna	
ZAMONAVIY AXBOROT TIZIMLARI ORQALI SOLIQ QARZDORLIGINI UNDIRISH MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH XORIJIY DAVLATLAR TAJRIBASI ASOSIDA TAHLIL	308
Maxmadustov Jalol Maxmadustovich	
TA'LIM MIGRATSIIYASI VA INTEGRATSIIYA KO'RSATKICHLARINI STATISTIK TAHLILI: YEVROPA ITTIFOQI (SIRIUS) TAJRIBASI VA O'ZBEKISTON AMALIYOTI	314
Abdullayeva Gulhayot Shuhratovna	
HUDUDIIY SANOAT KORXONALARI FAOLIYATINI KO'P OMILLI STATISTIK TAHLIL ETISHDAGI ILG'OR XORIJIY TAJRIBALAR VA ULARDAN FOYDALANISH YO'LLARI	319
Tag'oyev Feruz Yorqulovich	
RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ORQALI HUDUDIIY INVESTITSIIYA MUHITINI TAKOMILLASHTIRISH: QASHQADARYO VILOYATI MISOLIDA TAHLIL VA TAVSIYALAR	326
Egamberdiev Abbasxon Sherali o'g'li	
KICHIK BIZNESDA INNOVATSION FAOLIYATNI TASHKIL ETISH VA RAG'BATLANTIRISH MEXANIZMLARI	331
Nurullayev Baxrom Botirovich	
YASHIL IQTISODIYOTGA O'TISHDA RIVOJLANGAN MAMLAKATLAR TAJRIBASIDAN FOYDALANISH	337
Ne'matova Mavsuma	
ZAMONAVIY IQTISODIYOTDA ISLOMIY MOLIYA VA NOBANK KREDIT TASHKILOTLARIDA STRATEGIK BOSHQARUVNING NAZARIY ASOSLARI	341
Galatov Abbas Alibekovich, Xalilov Nurullo Xamidillayevich	
IQTISODIIY FAOLLIKNI OSHIRISHGA QARATILGAN DAVLAT FISKAL SIYOSATI HOLATI TAHLILI	346
Xudayberginova Nigora Turgunbayevna	
MEHNATGA HAQ TO'LASHTIRISH MOHIYATI VA ULARNI HISOBGA OLIISHNING ASOSIY VAZIFALARI	356
Anvar Raximov Maxmarasulovich	
"CRADLE TO CRADLE" VA "CRADLE TO GRAVE" KONSEPSIYALARINING UMUMIY VA XUSUSIY JIHATLARI	360
Sodikov Zokir Rustamovich	
MINTAQADA PARRANDACHILIK SANOATINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI	366
Qarshiyev Obidjon Egamberdiyevich	

AKSIYADORLIK JAMIYATLARINING BARQAROR RIVOJLANISH STRATEGIYALARI VA MINTAQA IQTISODIYOTIGA TA'SIRI: KEYNESIAN YONDASHUV NUQTAI NAZARIDAN.....	370
Shermatov G'ofurjon G'ulamovich	
QURILISH KORXONALARIDA INQIROZGA QARSHI BOSHQARUVNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI (ROSSIYA TAJRIBASI)	377
O'rinboyev Doniyorjon Baxtiyorjon o'g'li	
RIVOJLANGAN MAMLAKATLARDA YASHIL XIZMATLAR SEKTORINING TRANSFORMATSIYASI.....	385
Aliqulova Laylo Ziyadin qizi	
VIRTUAL TA'LIM MUHITI ORQALI TALABALARNING MULOQOT KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH OMILLARI.....	390
Bozorova Muazzam Hamid qizi, Hakimova Mushtariybonu Hamid qizi	
MINTAQA IQTISODIYOTIDA TRANSPORT INFRATUZILMASINI TAKOMILLASHTIRISH KO'RSATKICHLARINI EKONOMETRIK MODELLASHTIRISH VA PROGNOZLASHTIRISH	395
Qo'ziyboyev Umarbek Ulug'bekovich	
ОЦЕНКА СТОИМОСТИ И РИСКОВ ПРЯМЫХ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ (FDI)	400
Бахтиярова Дильноза Мадминджановна	
XIZMAT KO'RSATISH TARMOQLARIDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYA VA MONOPOLIYAGA QARSHI NAZORATNING AHAMIYATI.....	407
Bekbutayev Nodirjon Fayzullayevich	
O'ZBEKISTONDA INTEGRATSIYALASHGAN YASHIL MOLİYALASHTIRISH ARHITEKTURASI: KONSEPTUAL MODEL VA AMALIY TAKLIFLAR.....	412
Quliyev Ulug'bek Mirzayevich	
BANK TIZIMI FAOLIYATI MISOLIDA MOLİYAVIY ISLOHOTLAR SHAROITIDA KORXONALAR LIKVIDLIGINI OSHIRISH MASALALARI.....	419
Iminova Nurjahan Qodirjon qizi, Karimov Sardorbek Shuxratjon o'g'li	
BOJXONA HUDUDIDA QAYTA ISHLASH BOJXONA REJIMINING SANOAT RIVOJI VA EKSPORT SALOHİYATINI OSHIRISHDAGI O'RNI	423
Baxtiyor Abduganiyev, Nodira Saidbaxromova	
СТРАТЕГИЧЕСКАЯ РОЛЬ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В СТАНОВЛЕНИИ ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ И ОБЕСПЕЧЕНИИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ	427
Li Kristina Alekseyevna, Элназарова Шарифа Исроиловна, Эшпулатов Достонбек Боходир огли	
TOVAR-XOMASHYO BIRJASIDA SAVDO TURLARINING SHAKLLANISHI VA ULARNING BOZOR SAMARADORLIGIGA TA'SIRI	432
Xudayberdiyev Kamoliddin Ustemirovich	

TOVAR-XOMASHYO BIRJASIDA SAVDO TURLARINING SHAKLLANISHI VA ULARNING BOZOR SAMARADORLIGIGA TA'SIRI

Xudayberdiyev Kamoliddin Ustemirovich

O'zbekiston respublika tovar-xomashyo

birjasi aksiyadorlik jamiyati

Boshqaruv raisining birinchi o'rinbosari

E-mail: k.xudayberdiyev@rtsb.uz

Annotatsiya. Mazkur maqolada tovar-xomashyo birjalarida savdo turlarining shakllanish jarayoni hamda ularning bozor samaradorligiga ta'siri ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotda birja savdosining spot, forward, fyuchers va opsiya kabi asosiy shakllari evolyutsion rivojlanish nuqtayi nazaridan o'rganildi. Savdo instrumentlarining diversifikatsiyasi narx shakllanishining aniqligi, bozor likvidligi va risklarni boshqarish mexanizmlariga ta'siri baholandi. Tadqiqot natijalari savdo turlarining uyg'unlashgan rivojlanishi bozor barqarorligini ta'minlash va institutsional samaradorlikni oshirishda muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: tovar-xomashyo birjasi, birja savdosi, spot savdo, forward bitimlari, fyuchers shartnomalari, opsiya savdolari, bozor samaradorligi, narx shakllanishi, risklarni boshqarish, savdo instrumentlari.

Abstract. This article analyzes the formation of trading types in commodity exchanges and their impact on market efficiency. Spot, forward, futures, and options trading are examined from an evolutionary perspective. The study evaluates the role of diversified trading instruments in price discovery, market liquidity, and risk management. The findings confirm that the integrated development of trading instruments enhances market stability and institutional efficiency.

Key words: commodity exchange, exchange trading, spot trading, forward contracts, futures, options, market efficiency, price discovery, risk management.

Аннотация. В статье рассматриваются процессы формирования основных видов торговли на товарно-сырьевых биржах и их влияние на эффективность рынка. Проанализированы спотовые, форвардные, фьючерсные и опционные операции с точки зрения их роли в ценообразовании, ликвидности и управлении рисками. Результаты исследования показывают, что диверсификация биржевых инструментов способствует повышению институциональной устойчивости рынка.

Ключевые слова: товарно-сырьевая биржа, биржевая торговля, спотовые сделки, форвардные контракты, фьючерсы, опционы, рыночная эффективность, ценообразование, управление рисками.

KIRISH

Raqamli iqtisodiyot sharoitida bozor munosabatlarining samarali faoliyat yuritishi tobora ko'proq institutsional mexanizmlarning rivojlanganlik darajasi, ularning shaffofligi va moslashuvchanligi bilan belgilanmoqda. Jahon xo'jaligi tizimida raqamlashtirish jarayonlarining jadallashuvi, axborot oqimlarining tezlashuvi hamda bozor ishtirokchilari o'rtasidagi iqtisodiy aloqalarning kengayishi an'anaviy savdo mexanizmlarini tubdan takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Ushbu sharoitda tovar-xomashyo birjalari bozor infratuzilmasining muhim institutsional bo'g'ini sifatida alohida ahamiyat kasb etmoqda. Tovar-xomashyo birjalari narx signallarini shakllantirish va uzatish, talab va taklif nisbatini muvofiqlashtirish, shuningdek, bozor risklarini kamaytirishga xizmat qiluvchi samarali bozor mexanizmlarini ta'minlaydi. Birja savdolari orqali narxlarning ochiq va raqobatli mexanizmlar asosida shakllanishi iqtisodiy subyektlar uchun ishonchli va operativ axborot manbai bo'lib, ishlab chiqarish, investitsiya va savdo qarorlarini qabul qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu jihatdan, birja narxlari iqtisodiyotning turli tarmoqlari uchun yo'naltiruvchi indikator vazifasini bajaradi. Bozor munosabatlarining murakkablashuvi va iqtisodiy subyektlar o'rtasidagi aloqalarning ko'p qirrali tus olishi savdo instrumentlarining

evolyutsion rivojlanishini taqozo etdi. Tovar-xomashyo birjalari faoliyatining dastlabki bosqichlarida real tovarlar bilan bevosita savdo (spot savdolar) ustunlik qilgan bo'lsa, vaqt o'tishi bilan narx tebranishlari, ishlab chiqarish va yetkazib berish jarayonlaridagi noaniqliklar hamda bozor risklarining kuchayishi hosilaviy moliyaviy instrumentlarning shakllanishiga olib keldi. Xususan, forvard, fyuchers va opsiyon savdolarining paydo bo'lishi bozor ishtirokchilariga narx risklarini xedjirlash, kelgusidagi faoliyatni rejalashtirish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlash imkoniyatini yaratdi. Hosilaviy savdo instrumentlarining rivojlanishi tovar-xomashyo birjalarining funksional imkoniyatlarini kengaytirib, ularni nafaqat real tovarlar aylanmasini ta'minlovchi, balki risklarni boshqarish va investitsion faollikni rag'batlantiruvchi muhim moliyaviy institutga aylantirdi. Natijada, savdo turlarining diversifikatsiyalashuvi bozor samaradorligini oshirish, narx shakllanishining aniqligini kuchaytirish hamda bozor barqarorligini ta'minlashda muhim omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu munosabat bilan, tovar-xomashyo birjalarida savdo turlarining shakllanish bosqichlarini, ularning evolyutsion rivojlanish xususiyatlarini hamda bozor samaradorligiga ko'rsatadigan ta'sirini ilmiy jihatdan tahlil qilish dolzarb ilmiy-amaliy masalalardan biri hisoblanadi. Mazkur tadqiqot aynan ushbu masalalarga qaratilgan bo'lib, savdo instrumentlarining bozor mexanizmlaridagi o'rnini aniqlash va ularning iqtisodiy samaradorlikka ta'sirini baholashga xizmat qiladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Iqtisodiy adabiyotlarda tovar-xomashyo birjalari bozor iqtisodiyotining muhim institutsional elementi sifatida keng yoritilgan bo'lib, ular talab va taklifning erkin o'zaro ta'siri asosida narx shakllanishini ta'minlovchi maxsus tashkil etilgan bozor instituti sifatida talqin qilinadi. Klassik iqtisodiy nazariyalarda birjalar, avvalo, narx signallarini markazlashtirilgan va shaffof tarzda shakllantirish orqali resurslarning samarali taqsimlanishiga xizmat qiluvchi mexanizm sifatida baholanadi. Xorijiy ilmiy adabiyotlarda tovar-xomashyo birjalari, asosan, hosilaviy moliyaviy instrumentlar va risklarni boshqarish mexanizmlari nuqtayi nazaridan chuqur tadqiq etilgan. Jumladan, J. Hull o'zining fundamental tadqiqotlarida fyuchers va opsiyon shartnomalarini narx risklarini xedjirlashning eng samarali vositalaridan biri sifatida baholab, ushbu instrumentlar bozor ishtirokchilariga kelgusidagi narx noaniqliklarini kamaytirish imkonini berishini ilmiy jihatdan asoslaydi. Muallifning fikricha, fyuchers bozorlarining rivojlanishi nafaqat ishlab chiqaruvchilar va iste'molchilar manfaatlarini muvofiqlashtiradi, balki bozor barqarorligini ta'minlashda ham muhim rol o'ynaydi.

R. Kolb va F. Edwards tadqiqotlarida tovar-xomashyo birjalarida savdo instrumentlarining evolyutsiyasi batafsil tahlil qilinib, spot savdolaridan standartlashtirilgan fyuchers va opsiyon shartnomalariga o'tish jarayoni tarixiy va institutsional jihatdan asoslab berilgan. Ularning tadqiqotlariga ko'ra, fyuchers shartnomalarining standartlashtirilishi va kliring tizimlari orqali kafolatlanishi bitimlar ishonchiligi oshirib, bozor likvidligini sezilarli darajada kuchaytiradi. Bu holat narx shakllanishining aniqligini oshirish va bozor risklarini kamaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bozor mikrostrukturasi masalalariga bag'ishlangan ilmiy ishlarda L. Harris birja savdolarida narx shakllanish mexanizmlarini tahlil qilib, savdo qoidalari, axborot ochiqligi va raqobat darajasi narxlarning adolatli shakllanishida hal qiluvchi omil ekanligini asoslaydi. Muallif birja savdolari orqali shakllangan narxlar iqtisodiy subyektlar uchun eng ishonchli axborot manbai bo'lib, bozor samaradorligini oshirishga xizmat qilishini ta'kidlaydi. So'nggi yillarda chop etilgan ilmiy tadqiqotlarda tovar-xomashyo birjalarida savdo faoliyatining raqamlashtirilishi va elektron savdo platformalarining joriy etilishi alohida yo'nalish sifatida o'rganilmoqda.

G. Gorton va A. Metrick ishlarida elektron savdo tizimlari narx shakllanishining tezkorligini oshirishi, tranzaksiya xarajatlarini kamaytirishi va axborot assimetriasini pasaytirishi ilmiy asoslangan. Ularning xulosalariga ko'ra, raqamlashtirilgan birja savdolari bozor samaradorligining yangi bosqichini shakllantirmoqda. Mahalliy va MDH mamlakatlari olimlarining tadqiqotlarida tovar-xomashyo birjalari, asosan, bozor infratuzilmasining tarkibiy qismi sifatida tahlil qilingan. Jumladan, A. Abdullaev va B. Karimov ishlarida birja savdolarining iqtisodiy mohiyati, narx shakllanishidagi roli hamda milliy bozor barqarorligini ta'minlashdagi ahamiyati yoritilgan. Mualliflar birja savdolarining rivojlanishi bozor islohotlarini chuqurlashtirish va iqtisodiy shaffoflikni oshirishning muhim omili ekanligini ta'kidlaydilar. Shuningdek, Sh. Rahimov va J. Musayev tadqiqotlarida tovar bozorlarida savdo mexanizmlarining samaradorligi, brokerlik va dilerlik institutlari faoliyati hamda kliring tizimlarining ahamiyati tahlil qilingan. Ushbu ishlar milliy birja amaliyotining o'ziga xos xususiyatlarini ochib berishi bilan ahamiyatlidir. Shu bilan birga, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, mavjud ilmiy ishlarda savdo instrumentlarining alohida turlari — spot, forvard, fyuchers yoki opsiyon savdolari asosan mustaqil holda o'rganilgan. Savdo turlarining o'zaro uyg'unlashgan holda rivojlanishi va ularning bozor samaradorligiga kompleks ta'siri masalalari yetarlicha tizimli va qiyosiy yondashuv asosida tadqiq etilmagan. Ayniqsa, savdo instrumentlarining diversifikatsiyasi, ularning bozor barqarorligi va narx shakllanish aniqligiga ta'siri milliy va xorijiy tajriba asosida chuqur o'rganilmagan. Mazkur holat ushbu tadqiqotning ilmiy yangiligini belgilab, tovar-xomashyo birjalarida savdo turlarining shakllanishi va ularning bozor samaradorligiga ta'sirini kompleks, tizimli va qiyosiy yondashuv asosida o'rganish zaruratini yuzaga keltiradi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqot tovar-xomashyo birjalarida savdo turlarining shakllanishi va ularning bozor samaradorligiga ta'sirini ilmiy jihatdan asoslashga qaratilgan bo'lib, unda kompleks va tizimli metodologik yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida nazariy va empirik tahlil usullarining uyg'unligi ta'minlanib, iqtisodiy jarayonlarni har tomonlama va chuqur o'rganish maqsad qilib olindi. Tadqiqotning metodologik asosi sifatida bozor iqtisodiyoti nazariyasi, institutsional iqtisodiyot konsepsiyalari hamda moliyaviy bozorlar va birja savdosi nazariyasiga oid ilmiy qarashlar qabul qilindi. Ushbu nazariy yondashuvlar tovar-xomashyo birjalarining iqtisodiy mohiyatini, ularning bozor infratuzilmasidagi o'rni hamda savdo instrumentlarining iqtisodiy funksiyalarini aniqlash imkonini berdi. Tadqiqotda quyidagi ilmiy metodlardan foydalanildi:

Tizimli va institutsional tahlil metodi – tovar-xomashyo birjalarini o'zaro bog'liq elementlardan iborat murakkab iqtisodiy tizim sifatida o'rganishda qo'llanildi. Ushbu metod yordamida birja savdosining asosiy tarkibiy qismlari (savdo turlari, savdo ishtirokchilari, kliring va hisob-kitob tizimlari, huquqiy-me'yoriy mexanizmlar) o'rtasidagi o'zaro aloqalar tahlil qilindi. Institutsional yondashuv birja savdolarining huquqiy va tashkiliy asoslarini baholash, shuningdek, savdo instrumentlarining shakllanishiga ta'sir etuvchi institutsional omillarni aniqlashda muhim ahamiyat kasb etdi.

Induksiya va deduksiya metodlari – alohida empirik kuzatuvlar va statistik ma'lumotlar asosida umumiy ilmiy xulosalar chiqarish hamda mavjud nazariy qoidalarni amaliy birja savdosi jarayonlariga tatbiq etishda qo'llanildi. Induksiya metodi orqali alohida savdo turlarining (spot, forward, fyuchers va opsiya) xususiyatlari asosida bozor samaradorligiga oid umumiy tendensiyalar aniqlandi. Deduksiya metodi esa bozor iqtisodiyoti nazariyasiga oid umumiy qonuniyatlarni tovar-xomashyo birjalari faoliyatiga moslashtirish imkonini berdi.

Qiyosiy tahlil metodi – milliy va xorijiy tovar-xomashyo birjalari faoliyatini solishtirish, savdo instrumentlarining rivojlanish darajasi hamda ularning bozor samaradorligiga ta'sirini aniqlash maqsadida qo'llanildi. Ushbu metod yordamida O'zbekiston tovar-xomashyo birjalari amaliyoti rivojlangan mamlakatlar birja tizimlari bilan qiyoslandi, ularning o'xshash va farqli jihatlari aniqlanib, milliy sharoitda qo'llash mumkin bo'lgan ilg'or tajribalar belgilab olindi.

Statistik tahlil va mantiqiy umumlashtirish usullari – birja savdolari hajmi, savdo turlari bo'yicha tuzilma, savdo operatsiyalarining o'sish dinamikasi hamda bozor ko'rsatkichlari o'rtasidagi bog'liqlikni tahlil qilishda foydalanildi. Statistik ma'lumotlar asosida savdo instrumentlarining bozor samaradorligiga ta'siri baholandi, mantiqiy umumlashtirish orqali esa olingan natijalar yagona ilmiy xulosalar tizimiga keltirildi.

Tadqiqotda axborot manbalari sifatida O'zbekiston Respublikasining normativ-huquqiy hujjatlari, xususan, "Tovar-xomashyo birjalari to'g'risida"gi Qonun, davlat statistika organlarining rasmiy ma'lumotlari, tovar-xomashyo birjalari faoliyatiga oid ochiq statistik hisobotlar, shuningdek, OAK va xalqaro ilmiy bazalarda indekslangan ilmiy jurnallarda chop etilgan maqolalardan foydalanildi. Bundan tashqari, Jahon banki, OECD va UNCTAD kabi xalqaro tashkilotlarning tahliliy hisobotlari tadqiqotda muhim axborot manbai bo'lib xizmat qildi. Mazkur metodologik yondashuv tadqiqot natijalarining ilmiy asoslanganligi va ishonchligini ta'minlab, tovar-xomashyo birjalarida savdo turlarining shakllanishi va ularning bozor samaradorligiga ta'sirini kompleks va tizimli tarzda ochib berishga imkon yaratdi.

TAHLIL VA NATIJALAR

O'tkazilgan tahlillar natijalari tovar-xomashyo birjalarida savdo turlarining bozor samaradorligiga turlicha va ko'p qirrali ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi. Savdo instrumentlarining funksional xususiyatlari, ularning likvidlik darajasi va risklarni boshqarish imkoniyatlari bozor mexanizmlarining samaradorligini belgilovchi asosiy omillar sifatida namoyon bo'ladi.

Tahlil natijalariga ko'ra, spot savdolar tovar-xomashyo birjalarida real tovar aylanmasini ta'minlovchi asosiy savdo shakli bo'lib, bozorning joriy holatini aks ettiruvchi narxlarning shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Spot savdolar orqali shakllangan narxlar talab va taklif nisbatining real vaqt rejimidagi ifodasi bo'lib, ishlab chiqaruvchilar va iste'molchilar uchun muhim axborot signali vazifasini bajaradi. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, rivojlangan birja tizimlarida spot narxlar fyuchers va opsiya bozorlari uchun asosiy yo'naltiruvchi (benchmark) ko'rsatkich sifatida xizmat qiladi. Shu bilan birga, spot savdolarining narx tebranishlariga yuqori darajada sezgirliqi qisqa muddatli bozor risklarini kuchaytirib, ishtirokchilarning daromad barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Forward bitimlari bo'yicha olib borilgan tahlil ularning asosan ishlab chiqarish va yetkazib berish jarayonlarini rejalashtirishda qo'llanilishini ko'rsatdi. Forward savdolar kelajakdagi narxlarni oldindan belgilash orqali ishlab chiqaruvchilar va xaridorlarga narx noaniqliklarini qisman kamaytirish imkonini beradi. Ayniqsa, qishloq xo'jaligi va xom ashyo bozorlarida forward bitimlari ishlab chiqarish hajmlarini barqarorlashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Biroq forward shartnomalarining individuallashtirilgan xususiyati, ya'ni shartlarning tomonlar

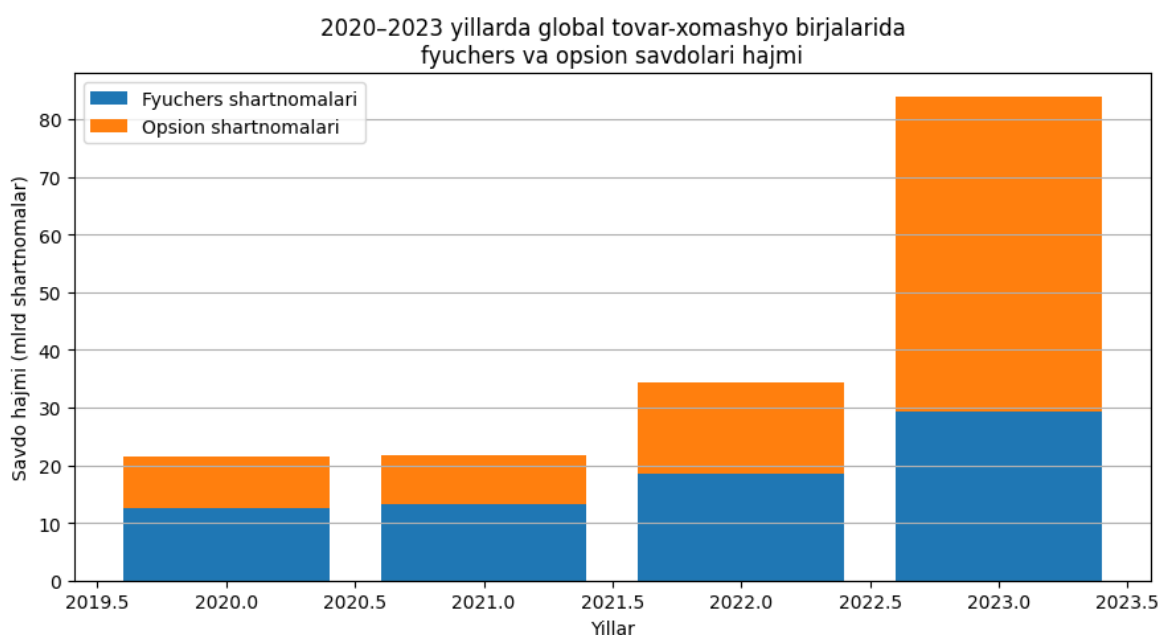

o'rtasida alohida kelishilishi ularning ikkilamchi bozorda aylanishini cheklaydi. Natijada, past likvidlik forward savdolarining bozor samaradorligiga bo'lgan ta'sirini nisbatan cheklab qo'yadi.

Fyuchers savdolari bo'yicha tahlil natijalari ushbu instrumentlarning tovar-xomashyo birjalari samaradorligini oshirishdagi hal qiluvchi rolini tasdiqlaydi. Fyuchers shartnomalarining standartlashtirilganligi, kliring tizimlari orqali kafolatlanishi va markazlashtirilgan savdo maydonlarida amalga oshirilishi yuqori likvidlikni ta'minlaydi. Xalqaro statistik ma'lumotlarga ko'ra, rivojlangan mamlakatlarda fyuchers savdolari tovar-xomashyo birjalaridagi umumiy savdo hajmining 60–70 foizini tashkil etadi. Fyuchers bozorlari narx risklarini xedjirlash, spekulativ operatsiyalarni amalga oshirish va bozor narxlarini bashorat qilish imkoniyatlarini kengaytiradi. Natijada, fyuchers savdolari narx shakllanishining aniqligi va bozor barqarorligini oshirishga xizmat qiladi.

Opsion savdolari bo'yicha olingan natijalar ushbu instrumentlarning risklarni boshqarishda eng moslashuvchan vositalardan biri ekanligini ko'rsatadi. Opsion shartnomalari bozor ishtirokchilariga kelajakda ma'lum shartlar asosida sotib olish yoki sotish huquqini beradi, biroq majburiyat yuklamaydi. Bu xususiyat opsionlardan foydalanishda maksimal zarar miqdorini oldindan belgilash imkonini yaratib, risklarni cheklangan darajada boshqarishga xizmat qiladi. Xalqaro tajribada opsion savdolarining rivojlanishi investitsion faollikning oshishi va bozor intizomining kuchayishi bilan bevosita bog'liq. So'nggi yillarda opsion savdolari hajmining tez sur'atlarda o'sishi bozor ishtirokchilarining murakkab risklarni boshqarish instrumentlariga bo'lgan ehtiyoji ortib borayotganini ko'rsatadi.

Muhokama natijalari shuni ko'rsatadiki, savdo turlarining alohida-alohida rivojlanishidan ko'ra, ularning uyg'unlashgan holda faoliyat yuritishi bozor samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Spot savdolar joriy narx signallarini shakllantirsa, forward, fyuchers va opsion savdolari ushbu narxlar asosida risklarni boshqarish va bozor barqarorligini ta'minlash imkonini beradi. Savdo instrumentlarining diversifikatsiyalashuvi narx shakllanishining aniqligini oshirib, bozor ishtirokchilari uchun kengroq strategik tanlov imkoniyatlarini yaratadi. Umuman olganda, tadqiqot natijalari tovar-xomashyo birjalarida savdo turlarining shakllanishi va rivojlanishi bozor samaradorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi. Ayniqsa, fyuchers va opsion savdolarining rivojlanishi narx risklarini kamaytirish, bozor likvidligini oshirish va iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashda muhim omil sifatida namoyon bo'lmoqda (1-rasm).

1-rasm. 2020–2023-yillarda global tovar-xomashyo birjalarida fyuchers va opsion savdolari hajmining o'sish dinamikasi

1-rasm ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, 2020–2023-yillar davomida global tovar-xomashyo birjalarida fyuchers va opsion savdolari hajmi barqaror va tez sur'atlarda o'sib borgan. Xususan, 2020-yilda jami savdo hajmi 21,5 milliard kontraktni tashkil etgan bo'lsa, 2023-yilga kelib ushbu ko'rsatkich 80 milliard kontraktdan oshgan. E'tiborlisi shundaki, mazkur davrda opsion savdolarining ulushi nisbatan tezroq o'sib, bozor ishtirokchilarining risklarni yanada moslashuvchan instrumentlar orqali boshqarishga bo'lgan ehtiyoji ortib borayotganini ko'rsatadi. Bu holat savdo instrumentlari diversifikatsiyasining kuchayishi va bozor samaradorligining oshib borayotganidan dalolat beradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tovar-xomashyo birjalarida savdo turlarining izchil va o'zaro uyg'un rivojlanishi bozor samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Spot, forward, fyuchers va opsiyon savdolarining bir butun tizim sifatida faoliyat yuritishi narx shakllanishining shaffofligini ta'minlab, bozor ishtirokchilari uchun ishonchli narx signallarini shakllantiradi. Ayniqsa, spot savdolar orqali shakllangan joriy narxlar hosilaviy instrumentlar uchun asos bo'lib xizmat qilishi bozor mexanizmlarining uzviyligini ta'minlaydi. Tadqiqot natijalari savdo instrumentlarini diversifikatsiya qilish narx shakllanishining aniqligini oshirish, bozor risklarini kamaytirish hamda institutsional barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qilishini tasdiqladi. Xalqaro amaliyot shuni ko'rsatadiki, fyuchers va opsiyon savdolari rivojlangan birja tizimlarida risklarni boshqarishning asosiy vositasi bo'lib, umumiy savdo hajmining 60–70 foizini tashkil etadi. Bu holat narx tebranishlarining real sektor faoliyatiga salbiy ta'sirini kamaytirish va ishlab chiqaruvchilar hamda iste'molchilar manfaatlarini muvozanatlashtirish imkonini beradi. Milliy tovar-xomashyo bozorlarini rivojlantirish nuqtayi nazaridan, fyuchers va opsiyon savdolarini bosqichma-bosqich joriy etish alohida dolzarb ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot davomida aniqlanganidek, ushbu savdo turlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi bozor risklarining yuqori darajada saqlanib qolishiga hamda narx barqarorligining pasayishiga olib kelishi mumkin. Shu bois, hosilaviy instrumentlarni joriy etish orqali ishlab chiqarish va savdo jarayonlarining prognoz qilinuvchanligini oshirish hamda bozor ishtirokchilari uchun uzoq muddatli strategik rejalashtirish imkoniyatlarini kengaytirish mumkin.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi amaliy takliflarni ilgari surish maqsadga muvofiq deb hisoblanadi:

- birinchidan, tovar-xomashyo birjalarida fyuchers va opsiyon savdolarini huquqiy va institutsional jihatdan qo'llab-quvvatlash, ularning amal qilish mexanizmlarini xalqaro standartlarga moslashtirish;
- ikkinchidan, kliring va hisob-kitob tizimlarini takomillashtirish orqali bitimlar ishonchlilikini oshirish va bozor ishtirokchilari uchun risklarni kamaytirish;
- uchinchidan, elektron savdo platformalarini rivojlantirish va raqamlashtirish darajasini oshirish orqali savdo jarayonlarining shaffofligi va tezkorligini ta'minlash;
- to'rtinchidan, bozor ishtirokchilarining moliyaviy savodxonligini oshirish hamda hosilaviy instrumentlardan foydalanish bo'yicha kadrlar tayyorlash tizimini rivojlantirish.

Xulosa qilib aytganda, tovar-xomashyo birjalarida savdo turlarini izchil diversifikatsiya qilish va zamonaviy savdo mexanizmlarini joriy etish milliy bozor infratuzilmasini rivojlantirish, iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash hamda mamlakat iqtisodiyotining raqobatbardoshligini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalari mazkur yo'nalishda olib boriladigan kelgusidagi ilmiy izlanishlar va amaliy islohotlar uchun mustahkam nazariy hamda amaliy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ўзбекистон Республикасининг». 2014 йил 12 сентябрдаги «Товар-хомуш биржалари тўғрисида, ЎРҚ-375-сон Қонуни.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг иқтисодиёт ва бозор инфратузилмасини ривожлантиришга оид фармон ва қарорлари. – Тошкент, расмий нашрлар.
3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг товар бозорлари ва биржа савдосига оид қарорлари. – Тошкент.
4. Абдуллаев А. И. Биржа фаолияти ва унинг иқтисодий механизми. – Тошкент: Иқтисод-Молия, 2019.
5. Каримов Б. С. Бозор инфратузилмаси ва товар биржалари ривож. – Тошкент: Фан, 2020.
6. Раҳимов Ш. Х. Товар бозорларида биржа савдосининг назарий асослари // Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар. – 2021. – №4.
7. Мусаев Ж. А. Биржа савдоларида нарх шаклланиш механизмлари // Молия ва банк иши. – 2022. – №2.
8. Алиев Р. М. Товар-хомуш биржаларида савдо инструментлари таҳлили // Иқтисодий тадқиқотлар журнали. – 2020. – №3.
9. Саидов У. Б. Бозор иқтисодиётида биржаларнинг институционал роли // Иқтисодиёт ва таълим. – 2021. – №1.
10. Иванов И. П. Биржевое дело и товарные рынки. – Москва: Инфра-М, 2020.
11. Ковалёв В. В. Организация биржевой торговли. – Москва: Юрайт, 2019.
12. Hull J. C. Options, Futures and Other Derivatives. – Pearson Education, 2018.
13. Kolb R. W. Futures, Options, and Swaps. – Wiley Blackwell, 2019.
14. Edwards F. R., Ma C. Futures and Options Markets. – McGraw-Hill Education, 2018.
15. Harris L. Trading and Exchanges: Market Microstructure for Practitioners. – Oxford University Press, 2020.
16. Duffie D. Dynamic Asset Pricing Theory. – Princeton University Press, 2019.
17. Working H. Futures Trading and Hedging // American Economic Review. – 2019. – Vol. 109(5).
18. Stoll H. R. Commodity Futures Markets // Journal of Finance. – 2020. – Vol. 75(3).
19. Pirrong C. The Economics of Commodity Trading // Journal of Commodity Markets. – 2021. – Vol. 22.
20. World Bank. Developing Commodity Exchanges. – Washington DC, 2020.
21. OECD. Agricultural Commodity Markets Outlook. – Paris, 2021.
22. International Monetary Fund. Global Financial Stability Report. – Washington DC, 2022.

23. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси. Расмий статистик маълумотлар.
24. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари миллий базаси – lex.uz.
25. Jahon banki va OECD rasmiy ma'lumotlar bazalari.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2026. № 1

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>
